

شورای عالی حوزه علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران
مدرسه علمیه الزهرا (سلام الله علیها) شهرستان شیراز
مقاله سطح ۲ (کارشناسی)

عنوان

بررسی برهان صدیقین

استاد راهنما
سرکار خانم رضوی

پژوهشگر
آمنه توحیدی راد

بهار ۹۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شورای عالی حوزه علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران
مدرسه علمیه الزهرا (سلام الله علیها) شهرستان شیراز
مقاله سطح ۲ (کارشناسی)

عنوان

بررسی برهان صدیقین

استاد راهنما
سرکار خانم رضوی

پژوهشگر
آمنه توحیدی راد

بهار ۹۷

چکیده

یکی از راه های ثبوت وجود خداوند درنگ کردن در وجود خداوند است که انسان می تواند از خود وجود او به وجود عینی او دست یابد و او را همواره حاضر و ناظر ببیند و بداند خدا در همه جا، حضور دارد و بداند که امری درونی نیز همواره در وجودش به وجود خداوند گواهی می دهد که خدایی هست. فرهیختگان علوم دینی همواره از برهان صدیقین برای اثبات وجود خداوند اسنفاده می کنند و بیان قریب به اتفاق همه آن ها بر این است که خداوند به خاطر این که مرتبه اعلی را داراست، سایر مراتب هم تحقق یافته و هر وجود ممکن بدون او وجودی ندارد. در واقع ذات باری تعالی (واجب الوجود) است که این موجودات ممکن از او نشات گرفته اند. براهین مختلفی برای اثبات وجود خداوند اقامه شده اند، اما یکی از بهترین براهین همین برهان صدیقین است که با نتیجه یقینی به اثبات وجود خداوند می پردازد که در آن هیچ دروغ و شائبه ای ممکن نیست.

کلید واژه ها: وجود، خدا(واجب الوجود)، ممکن الوجود، برهان صدیقین، یقین، امکان.

۱- مقدمه

براهین مختلفی برای اثبات وجود خداوند اقامه شده اند که در هر یک از آنها اشکالاتی نیز وارد شده است و بعضی از آنها نیز با همین اشکالات توانسته اند وجود خداوند را اثبات کنند. در میان این برهان ها یکی از برهان هایی که دارای کیفیت بهتر و یقینی تر است برای اثبات وجود خداوند برهان صدیقین است، این برهان از وجود خداوند به اثبات وجود خداوند می پردازد و نتیجه ای کاملاً یقینی را برای اثبات وجود خداوند اقامه می کند. بر این برهان تقریر های مختلفی بیان شده است که در این تحقیق به دو مورد از تقریرهای آن اشاره شده است از جمله تقریر صدرالمتألهین و تقریر ابن سینا که در این دو تقریر از برهان لمی و انی و اینکه کدام یک از این دو برهان مورد پذیرش این دو بزرگوار بوده، هر یک به اثبات وجود خدا پرداخته اند و به تقریر صدرالمتألهین این که اینگونه بیان می کند.

فرض تحقیق سایر مراتب بدون تحقق عالی ترین رتبه ی وجود این است که مراتب مزبور مستقل و بی نیاز از آن باشند در حالی که حیثیت وجودی آنها عین ربا و فقر و نیازمندی است، لذا بدون وجود خدا هیچ امری ممکن نبود.

۲- مفهوم شناسی برهان صدیقین

صدیقین جمع کلمه صدیق و صیغه مبالغه است یعنی کسی که در راست گفتاری و صدق به مقام اعلی برسد، اما اینکه چرا به این برهان صدیقین اطلاق می شود، دو وجه دارد؛ الف. احتمال اول اینکه، اولین و بهترین راه معرفت واجب الوجود همین راه است و بقیه راه ها خالی از جذب و ضعف نیستند.

ب. به احتمال دوم اینکه صدیقین (راستگاران) که از عبودیت خاص مقام ربوبی هستند، برای

ذهنی و ماهوی؛ و اگر اصرار ورزیم که حتی این نوع از امکان و نقص وجود مخل برهان صدیقین است، می‌گوییم در این صورت اشکال برخورد تقریر صدرالمتالهین هم وارد می‌شود، چون او هم استدلال خود را ابتدا از مشاهده وجود ناقص و ضعیف شروع کرده و به طریقه آن به موجودات اتم و اکمل استدلال کرده است؛ شیخ به جای وجود ناقص، وجود ممکن را به کار برده و صدرالمتالهین به جای امکان، لفظ ناقص را استعمال کرده است.

پس روح و جوهر هر دو تقریر یکی است. از این نکته اشکال دوم صدرالمتالهین نیز جواب داده می‌شود، چون کما اینکه من انسان به مجرد تصور ناقص به وجود تام و کامل بدون تسلسل پی می‌برد.

دلیل و شاهد دیگری بر اینکه از امکان، امکان خارجی و نقص وجود مراد شیخ بوده صرف ماهیت. اعتقاد وی به اصالت وجود است. درست است که در زمان شیخ مسئله اصالت وجود و ماهیت مطرح نبوده؛ ولی از بعضی ظواهر کلامش این قول استفاده می‌شود. به نقل از کتاب الهیات شفا گفته شده: «ذوات الماهیه یفیض علیها الوجود منه تعالی.»^۱

۷- چگونگی اثبات خداوند با برهان صدیقین

به نظر می‌رسد برهان شیخ الرئیس ابن سینا و تقریبا اول ملاصدرا با یک تکمله تمام باشد و در تقریرهای دیگر جای تأمل و دقت وجود دارد و دست‌کم بدون تکمله نخواهد بود.

برهان اول مرحوم ملاصدرا که از تشکیک وجود بهره برده بود، با یک سوال روبه‌روست و آن اینکه چرا مراتب تشکیلی، غیر از عالیترین مرتبه که فوق آن مرتبه ای نیست، همه نیازمند به غیر هستند به تعبیر دیگر چه ملازمه ای بین عالی‌ترین مرتبه وجود بودن و بی‌نیازی و مراتب مادون و نیازمندی است.

در واقع سوال اساسی این است که چه محالی لازم می‌آید که موجودی عالی‌ترین مرتبه وجود

۱. همان، ص ۸۸.

نباشد. ولی در اصل وجود، از غیر بی‌نیاز و واجب الوجود باشد، و چه ملازمه ای هست بین وجوب وجود و عدم تناهی وجود و کمالات وجود ممکن است گفته شود که «واجب الوجود بالذات واجب من جمیع المحبات» ولی پاسخ این است که در این برهان این مطلب اثبات نشده، بلکه مسلم گرفته شده است پس برهان به یک مکمل نیاز دارد و آن اینکه اثبات شود که اگر موجودی در مرتبه تشکیلی وجود به عالیترین مرتبه نرسد، یعنی به مرتبه ای که فوق تصور ندارد، محدود خواهد بود و همین محدود بودن در برهان ملاصدرا تبیین و اثبات نشده، در حالیکه استاد مصباح در آموزش فلسفه سعی کرده‌اند این نکته را تبیین کنند.^۱

ایشان ابتدا با ذکر این نکته که هر مرتبه ای که امکان بالاتر از آن وجود داشته باشد و به دنبال این مرتبه به تواند معلول مرتبه ی عالی تر باشد، امکان معلولیت دارد و این امکان معلولیت مساوی است با معلولیت، و در همه مراتب غیر از عالی ترین مرتبه این امکان وجود دارد، زیرا در هر رتبه این امکان وجود دارد که مرتبه مذکور معلول مرتبه بالاتر باشد و این امکان در عالی‌ترین مرتبه تحقق ندارد، چون فوق آن تصور ندارد. برهان صدیقین بر اساس مشرب صدرالمتالهین به این صورت تقریر شده است.^۲ مراتب وجود، به استثنای عالی‌ترین مرتبه آن که دارای کمال نا متناهی و بی‌نیازی و استقلال مطلق می باشد، عین ربط و وابستگی است و اگر آن مرتبه اعلی تحقق نمی‌داشت، سایر مراتب هم تحقق نمی یافت؛ زیرا لازمه فرض تحقق سایر مراتب بدون تحقق عالی‌ترین مرتبه وجود این است که مراتب مزبور، مستقل و بی‌نیاز از آن باشد؛ در حالی که حیثیت وجودی آنها عین ربط و فقر و نیازمندی است. این برهان علاوه بر اینکه از مزایای برهان شیخ برخوردار است، از چند جهت بر آن نیز برتری دارد: اول آنکه این برهان، بر مفاهیم وجودی تکیه شده و از ماهیت و امکان ماهوی، ذکری به میان نیامده است و روشن است چنین برهانی با

۱. حسن معلمی، حکمت متعالیه، ج ۱، چاپ ۱، قم، مرکز نشر هاجر، زمستان ۱۳۸۷، صص ۲۴۳-۲۴۲.

۲. همان، ص ۲۴۳.

اصالت وجود مناسب‌تر می‌باشد. دوم آنکه نیازی به ابطال دور و تسلسل ندارد، بلکه خودش برهانی است و ابطال تسلسل در علل فاعل. سوم آن که به کمک همین برهان، نه تنها وحدت بلکه سایر صفات کمالیه ی خدای متعال را نیز می‌توان اثبات کرد.^۱

اما اینکه وجود ضرورت ازلی دارد، اول الکلام است؛ زیرا وجود از دو حال خارج نیست، یا ممکن است یا واجب. و اثبات واجب بودن آن بیان و استدلال غیر از بیان یاد شده می‌طلبد و آن، برهان ابن سینا است که وجود و اصل واقعیت یا واجب است یا ممکن. اگر واجب است، مطلوب ثابت است و گرنه به واجب منتهی می‌شود؛ زیرا چه سلسله متناهی و چه غیر متناهی از ممکنات در نظر بگیرد تا به واجب منتهی نشود، واجب بالغیر نمی‌گردد و موجود نمی‌شود. مفاد برهان این چنین می‌شود که واقعیتی در عالم هست و گرنه مدرکی و نه ادراکی تحقق نداشت و ادراک نیز نه ادراک که مربوط به وجود و امور وجودی و ادراک مربوط به عدم و امور عدمی.

هیچکدام تحقق نداشته و همین قضایای سالبه نیز دلیل یک واقعیت وجودی است و این بیان، اولاً بیانی طولانی است و راه کوتاه‌تر از آن هم وجود دارد و آن عبارت است از اینکه هر کس با وجدان وجود خود و حالات نفسانی خود را می‌یابد و در هر چه شک کند، در شک خود شک ندارد و این یک علم حضوری خطاناپذیر است.

ثانیا ضرورت ازلی با این بیان ثابت نمی‌شود، بلکه اصل وجود واقعیتی عینی محرز گردد که اعم از وجوب و امکان است.^۲

۸- نتیجه گیری

وجود خداوند در زندگی اجتماعی و فردی پر انسانی همواره ذهن او را با این مسئله درگیر می‌کند که آیا میشود موجودی برتر از او وجود داشته باشد و در این عرصه دانشمندان و فلاسفه و جهان شناسان برآمدند تا با براهینی وجود خدا را اثبات کنند؛ از جمله برهان امکان و وجوب و

۱. همان، ص ۲۴۷

۲. همان، ۲۵۱-۲۵۰.

برهان نظم و ... به هر حال هر یک از براهین با اشکالات زیادی مواجه بوده است. در این برهان ها یکی از برهان هایی که برای کسانی که آن را درک کنند، وجود خداوند را به وجه بهتر اثبات می کند و نتیجه این برهان یقینی تر است که این همان برهان صدیقین است که از خدا به خدا میرسد. و تقریر های مختلفی بر این برهان اقامه شده است و علامه های زیادی این برهان را برای معرفت خدا اقامه کرده اند مثل ابن سینا و... صدرا المتاهلین که تقریرهایی بر این برهان اقامه کرده است.

فهرست منابع

*قرآن کریم

۱. بهشتی، محمدحسین، خدا از دیدگاه قرآن، ج ۵، بی جا، انتشارات بعثت، بی تا.
۲. تجلیل تبریزی، ابوطالب، مجتهدی، محمدتقی، پایه های علمی و منطقی عقاید اسلامی، ج ۱، چاپ ۱، قم، انتشارات تسنیم، ۱۳۸۰.
۳. جوادی آملی، عبدالله، تبیین براهین اثبات خدا، ج ۱، چاپ ۵، بی جا، مرکز نشر اسراء، ۱۳۸۶.
۴. رضوانی، علی اصغر، خداشناسی و پاسخ به شبهات، ج ۱، چاپ ۲، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۰.
۵. عسکری سلیمانی امیری، برهان صدیقین علامه طباطبایی، ج ۱، چاپ ۱، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۵.
۶. قدردان قرا ملکی، محمدحسن، خدا شناسی، ج ۱، چاپ ۱، بی جا، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه، ۱۳۸۶.
۷. معلمی، حسن، حکمت متعالیه، ج ۱، چاپ ۱، قم، مرکز نشر هاجر، ۱۳۸۷.
۸. مکارم شیرازی، ناصر و جمعی از فضلا و اندیشمندان، پیام قرآن، ج ۳، چاپ ۶، تهران، دارالکتب الاسلامیه، بی تا.